

VILÁG- TÖRTÉNET

8. (40.) évfolyam 2018. 2.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZET FOLYÓIRATA

- **SÁGHY MARIANNE – BAÁN IZSÁK OSB**
THÉBÁTÓL A BAKONYIG
- **JEAN-MICHEL CARRIÉ**
THÉBAIAK NYUGATON?
- **KAREN BLOUGH**
SZENT MÓRIC LÁNDZSÁJA MINT A POGÁNYSÁG ELLENI
HADJÁRAT RÉSE AZ OTTÓ-KORBAN
- **BEAT NÄF**
HOGYAN LETT SZENT MÓRIC
A NÉMET-RÓMAI BIRODALOM VÉDŐSZENTJE?
- **GUDE SUCKALE-REDLEFSEN**
SZENT MÓRIC, A FEKETE KATONA KULTUSZA
A NÉMET-RÓMAI BIRODALOMBAN
- **SZEMLE**
NOVÁK VERONIKA, TŐSÉR MÁRTON, FÁBIÁN LAURA ÍRÁSAI

VILÁGTÖRTÉNET
A Magyar Tudományos Akadémia
Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézetének folyóirata

Szerkesztők
Skorka Renáta (főszerkesztő)
Bíró László, Bottoni Stefano,
Katona Csaba, Martí Tibor
(szerkesztők)

Szerkesztőbizottság
Glatz Ferenc (elnök), Borhi László,
Erdődy Gábor, Fischer Ferenc, Fodor Pál, Klaniczay Gábor,
Majoros István, Pók Attila, Poór János

8. (40.) évfolyam 2018. 2.

TARTALOM

Tanulmányok

Sághy Marianne – Baán Izsák OSB: Thébától a Bakonyig. Szent Móric és vértanútársainak tisztelete Európában (4–21. század)	175
Jean-Michel Carrié: Thébiaiak nyugaton? Hadtörténet és hagiográfia	197
David Woods: Szent Móric és a thébai légio legendájának eredete	229
Karla Pollmann: Verses szenvedéstörténetek. Lyoni Szent Eucherius: Az agaunumi mártírok szenvedéstörténetének időmértékes parafrázisai	241
Frederick S. Paxton: Liturgia és gyógyítás a kora középkori szentkultuszban. A lázcsillapító Szent Zsigmond-mise	263
Karen Blough: Szent Móric lándzsája mint a pogányság elleni hadjárat része az Ottó-korban	287
Bozóky Edina: Szent Móric lándzsájának legendája Viterbói Gottfried szerint	311
Beat Näf: Hogyan lett Szent Móric a Német-római Birodalom védőszentje?	329
Gude Suckale-Redlefsen: Szent Móric, a fekete katona kultusza a Német-római Birodalomban	339

Emlékezet

Szent Eucherius: Az agaunumi vértanúk, Szent Maurícius és társai kínszenvedése	353
--	-----

Szemle

Egy régi klasszikus új köntösben (Novák Veronika)	359
A muszlim hódítás és a bizánci hatalom összeomlása Észak-Afrikában (Tösér Márton)	362
Az uralkodói ideál a középkori Cseh Királyságban (Fábián Laura)	367

Jelen számunkat Sághy Marianne és Baán Izsák OSB szerkesztette
A fordításokat lektorálta Sághy Marianne

Thébától a Bakonyig

Szent Móric és vértanútársainak tisztelete Európában
(4–21. század)

A pogány római császár parancsát megtagadó egyiptomi keresztény hadvezér vértanúhalála után a keresztény Német Császárság és a pogányok megtérítésének védőszentje lesz, miközben a hívek képzeletében fokozatosan fekete afrikaivá alakul át, és mint mórt tisztelik Németország és Svájc mennyei patrónusaként. Ez az alternatív, szubverzív, internacionális és multikulturális történet nem Ridley Scott legújabb hollywoodi filmjének forgatókönyve, hanem Szent Móric és a thébai légió ezerhatszáz éves vértanúlegendájának európai története. A *Világtörténet a bakonybéli Szent Maurícusz-apátság 1018-as alapításának millenniumát a nemzetközi szakirodalom legjavából válogatott tanulmányokkal ünnepli*,¹ hogy a magyar közönséggel megismertessük Szent Móric legendáját, győzhetetlen lándzsájának történetét és magyarországi kultuszhelyét.² Jelen tanulmányunkban Sággy Marianne a thébai légióról szóló késő római hagiográfiai szövegek keletkezésével, a bennük ábrázolt eseményekkel kapcsolatos problémákat, valamint a Szent Móric-kultusz és a királyi és császári hatalom kora középkori összefüggését ismerteti, Baán Izsák OSB pedig Szent Móric és a béli apátság történetét, a thébai légió szentjeinek magyarországi tiszteletét tekinti át.

Hagiográfia

Szent Móric és a thébai légió vértanúságát a 4. század végén vagy az 5. század első felében (394–440 körül?) Eucherius lyoni püspök (380–449) írta meg *Az agaunumi vértanúk szenvedéstörténete* című rövid írásában, amelyben elbeszélte, hogy a hadsereg hatezer (más variánsokban hatezer-hatszáz, sőt hatezer-hatszázhatvanhat)³

* Habilitált egyetemi docens, Közép-európai Egyetem, ELTE.

** Tudományos munkatárs, Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola Gratuitas Szerzetesi Intézet.

1 A legújabb kutatási eredményeket két tanulmánykötet foglalja össze: Brocard–Vanotti–Wagner, 2011; Wermelingen, 2005.

2 Kiadványunkban a „Szent Móric” névfórmát használjuk a latin Mauritius, illetve a latinos Maurícusz helyett.

3 A hat a keresztény számmissztikában a tökéletesség száma, ezért találkozzunk e szám variációival a legendában. A hat a teremtés száma (az embert a hatodik napon teremtette Isten), valamint az isteni hatalom,

katonája jézusi szelídséggel hajtotta fejét a zsarnok pallosa alá, és örömmel vállalta a mártírhalált Krisztusért, semmint hogy áldozzon a pogány isteneknek.⁴ A legenda több szempontból is unikum a keresztény szenvedéstörténetek között: nem egy főhőse van, hanem hatezer; nem a városi magisztrátus előtt lefolytatott bírósági tárgyalás ítélete értelmében, hanem hadvezérük, a császár parancsára végzik ki őket; a hatezer felfegyverzett, erős katona kísérletet sem tesz a védekezésre, hanem szelíd bárányként hajtja fejét a pallos alá; vezéreik, Móric, Exsuperius és Candidus nem fegyvert emelnek a zsarnok császárra, hanem levélben magyarázzák el neki, mi az igazságos háború. Didaktikus értelmiségi szöveg ez a javából, amelyben a pogány Maximianus császár sátáni keresztényüldöző, maga a megtestesült Gonosz, a keresztény légió pedig ártatlan áldozat, a Jó példaképe. A szöveg üzenete, hogy a keresztény katona köteles megtagadni az igazságtalan parancsot.

Eucherius forrása Izsák genfi püspök (400 k.) volt, ő pedig egykor Tódortól (Theodórosz), Octodurum (Martigny) püspökétől (350?–400?) hallotta az eseményeket, aki a mártírokat a 380-as években Agaunumban megtalálta, és sírjuk fölé kápolnát épített. Eucherius tehát egy a legalább a 4. század végére visszamenő szájhagyományt fektetett le írásában, és ez a szöveg vált a thébai légió „kanonizált” legendájává.

A thébaiakat egy szentbeszéd is említi, amit talán szintén Eucherius írt: *„Isten fényességétől megvilágosított hívők serege érkezett a föld végső hatáiról Hozzád boldogan esedezve; és a harcosok légiója, amelyet körülkerítettek a testi fegyverek, ám lelki fegyverek védelmeztek, éber állhatatossággal sietett a vértanúságra. A kegyetlen zsarnok, hogy a halálbüntetés által elrettentsen, karddal tizedeltette meg őket, majd, mivel állhatatosan kitarottak a hitben, valamennyiüket fővesztésre ítélte. Őket azonban olyannyira felizzította a szeretet tüze, hogy fegyvereiket elhajigálva, szerte letérdepelve, vidám szívvel fogadták hóhéraik fegyverét. Közöttük volt Szent Móric is, aki a Te hited szerelmétől lángra gyúlva megharcolta harcát, és elnyerte a vértanúk koszorúját.”⁵* Egy névtelen szerző Eucheriusztól némileg eltérően ugyancsak megírta a légió történetét, és erről a helyi hagyományhoz hívebbnek látszó szövegről a kutatás jelenleg azt valószínűsíti, hogy inkább Eucheriusé előtt, mintsem utána íródhatott.⁶

A 380-as és a 440-es évek között eltelt hatvan évben tehát három jelentős esemény történt a thébai légióval kapcsolatban: 1. Octodurumi Tódor püspök az Alpok egy eldugott, sziklás völgyében felfedezi a thébai légió vértanúhalált halt katonáit (*inventio*), kiássza és új sírhelybe temeti maradványaikat (*translatio*), ami fölé emlékkápolnát épít; 2. A Névtelen megírja legendájukat; 3. Lyoni Eucherius püspök megírja legendájukat.

bölcsesség, irgalom és igazságosság száma is. A Fenevad (Antikrisztus) száma (Jel 13,15–18) a görög név számmissztikájából eredően 666, ami egyben a Szentháromság kigúnyolása is.

4 Eucherius, 1896. 20–41.; Berchem, 1956. 55–59.; Eucherius, 2013. 115–127.

5 Sermo *55 Szent Nazariusról és Celsusról. A bollandisták Szent Ambrusnak tulajdonították, Franz Stolle kizárja a homília milánói eredetét és Eucheriushoz köti a szöveget (Stolle, 1891. 32.), ahogy Bruno Krusch is (MGH Scriptorum III. 33.).

6 Chevalley, 1990. 37–120.

Az így rekonstruált események – a datálás hiányában természetesen csak hipotéziseket fogalmazhatunk meg – jól mutatják a mártírkultusz kialakulásának és fejlődésének különböző állomásait a kora kereszténységben. Mint jelen válogatásunkban Jean-Michel Carrié tanulmánya is rámutat, a mártírkultusznak a 3–5. században több fázisa volt: a 2–4. századi keresztényüldözések alatt a mártírok bírósági aktáit és szenvedéstörténetét jegyezték fel és terjesztették (a mártírok számához viszonyítva kevés korai hiteles *acta* és *passio* maradt fenn);⁷ a 4. század eleji konstantini fordulat után császári építkezések indultak meg a vértanúk sírjai fölött;⁸ 370–390 között a theodosiusi korszak püspökei rég elfeledett mártírok sírjait találták meg és tették „szent helyekké”, kiterjesztve ellenőrzésüket a császári ház, az arisztokrata előkelők és a családok által birtokolt vagy privilegizált szent sírok fölé – ekkor a „szent helynek” nagyobb a jelentősége, mint annak, hogy a vértanúk kik voltak és hogyan haltak meg;⁹ a nagy népvándorlás idején, az 5–6. században megindul a vértanúk történeteinek leírása, ami a római mártírok esetében legalábbis önálló iparágáá fejlődik.¹⁰

Kronológia

Nemcsak a szövegek keletkezésének ideje és egymáshoz való viszonyuk vet fel kronológiai problémákat, hanem a legenda „sztorija” is. Mindkét legendában Maximianus császár a keresztényüldöző, de a Névtelen szerint galliai hadjáratának a bagauda lázadás leverése, Eucherius szerint a keresztény gallok kiirtása a célja. Maximianus 285-ben valóban hadat viselt a Jura hegységben gerillaharcot folytató helyi bagaudák ellen, de a diocletianusi keresztényüldözés csak tizenhárom évvel később, 298-ben kezdődött. Eucherius a 303-as keresztényüldözéshez köti a légió mártírhalálát, de ez az alpesi terület akkor Gallia részeként Constantius Chlorus caesar fennhatósága alá tartozott, aki nem hajtotta végre a diocletianusi parancsot, azaz itt a keresztényüldözés nem lehetett a thébai légió küldetése.¹¹

Helyszín

Az időrend mellett a helyszín is problematikus, bár érdekes módon talán az a legkevésbé. Az Alpok vonulatai a Római Birodalom természetes védvonalát alkották Róma és a barbaricum között. Állomásoztak-e egyiptomi katonák Gallia provincia alpesi régióiban? A Nagy Szent Bernát-hágó volt a római hadseregek átkelője. A mai svájci Wallis kanton számtalan sereget látott ekkor átvonulni és állomásozni területén, többek között Maximianusét is 286-ban. 379-ben Egyiptomból helyeztek

7 Musurillo, 1972; Cooper, 2014. 23–39.

8 Gem, 2013. 35–65.; Westall, 2015. 205–242.; Brandt, 2015. 272–276.

9 Sággy, 2003; Sággy, 2010. 17–35.

10 Gemeinhardt–Leemans, 2012; Cooper, 1999. 297–317.

11 Burgess, 1996. 157–158.

át egy thébai légiót Trákiába: bár nyilvánvalóan nem az Alpokon át vonult új állomáshelyére, drámai története ismert lehetett és összefonódhatott a helyiek, vagy még inkább a legendaszerzők képzeletében az alpesi hágókon átvonuló seregekkel és az útvonalukat szegélyező katonasírokkal. Tódor püspök az agaunumi völgyben a 390-es években építtetett a sziklafalba kápolnát a mártírok emlékére. A régészeti kutatások római sírokat tártak itt fel.¹²

Üzenet: ellenállás, császárhűség, hatalomkorlátozás

A thébai légió nemcsak a datálás és a helyszín szempontjából problematikus, hanem a felforgató üzenete miatt is. A legenda erősen „programszerű” szöveg. Mikor és kinek állt érdekében megfogalmazni Galliában azt az üzenetet, hogy a keresztény katona álljon ellen császáranak és tagadja meg igazságtalan parancsát? Lyoni Eucherius III. Valentinianus császár (425–455) idejében élt, akinek uralkodása alatt a pogány hunok előretörésével a Római Birodalom egyre inkább szétdarabolódott. David Woods még korábbra, 392-re teszi a legenda születését, és az ereklyéket felfedező Tódor püspöknek tulajdonítja, aki ezzel a jelképes történettel a Galliában állomásozó thébai légiót igyekezett volna lelkesíteni (esetleg saját megrendelésükre?) az utolsó pogánylázadást vezető trónbitorló Eugenius császárral szembeni ellenállásra és Itália védelmére. Jean-Michel Carrié azt emeli ki, hogy a 380-as években újonnan megtalált mártírok a kevésbé krisztianizált alpesi völgyekben az evangelizáció célját szolgálhatták.¹³

Móric és katonái megtagadják a parancsot, lábhoz teszik a fegyvert, és elmondják a császárnak, hogy miért nem hajlandók teljesíteni parancsát,¹⁴ ezzel elsőként határozzák meg az igazságos háború fogalmát: *„Mivel immár bajtársaink tetemei sáncolnak körül, és társaink véréből piroslik ruhánk, követjük őket a vértanúságba. Ha tehát tetszésekre van, ezt üzenjük a császárnak: a te katonáid vagyunk, császár, és az állam védelmére ragadtunk fegyvert. Nincs közöttünk árulás, nincs bennünk félelem, de Krisztus hitét semmiképpen el nem hagyjuk! Felajánlottuk neked, hogy ellenségeid ellen harcoljunk, de gonoszságnak tartjuk, ha ártatlanokra emelünk kezet. A gonoszok és ellenségek ellen jobbnak fegyvert ragad, de képtelen ártatlan polgárokat megsebezni. Nem felejtettük el, hogy a polgárokért és nem a polgárok ellen álltunk fegyverbe. Mindig az igazságosságért, a jóságért, az ártatlanok megvédéséért harcoltunk, eddig ezekért vállaltuk a veszélyt. Harcoltunk hűségből, de hogyan lehetnének hűek hozzád, ha most hűtlenek lennének Istenhez? Először Istenre, utána a császárra esküdtünk; ha megszegjük az elsőt, ki kötelezhet a második megtartására?”¹⁵*

A thébaiak keresztény hitét a pogány császárnak nem sikerül megtörnie. Hatezer katona teszi le a fegyvert és várja a halált, semmint hogy hitsorsosai ellen vonuljon. Tettüket nemcsak a keresztény egyház, hanem a hadijog is példaértékű-

¹² Antoine-König, 2014.

¹³ Dupraz, 1961.

¹⁴ Hornus, 1980.

¹⁵ Eucherius, 2013; illetve jelen kötetben, 355–356.

nek tartja: Hugo Grotius szerint a katonák az egyedüli lehetséges megoldást választották az esztelen paranccsal szemben az emberiesség, sőt a birodalom védelme érdekében is. A passzív ellenállást választó hatezer legionárius többségéről azt tartották, hogy nemcsak életben maradtak, hanem elő is léptették őket, sőt a császári testőröket is közülük választották ki, mivel egyszer már bebizonyították, hogy halálveszélyben sem fordulnak a császár ellen. A paradoxonokat kedvelő keresztény gondolkodásban így válhatott a császár iránti hűség megtartása érdekében a császári parancsot megtagadó Móric a császárok és a császárság védőszentjévé.

Móric és társai Krisztus-követése nemcsak vértanúhalálukban, hanem engedelmségükben is megnyilvánul. A harcra kész katonák nem védik magukat, hanem akárcsak Krisztus, korlátozzák saját hatalmukat. Ahogy Krisztus is kiszabadíthatta volna magát a fogságból, úgy a thébaiak is könnyedén lemészárolhatták volna a zsarnok császárt és pogány seregét. De korlátozzák erejüket, hatalmukat, és engedelmesen fogadják a megváltó halált. Tettük az igazságos hadviselés mellett a hatalomkorlátozás példaképe is lesz a császárok számára.

Szent Márton és a thébai légió

A legenda szerint Szent Márton volt az első zarándok, aki felkereste a thébai légió sírját. Az egykori testőrtiszt Rómából az Alpokon át visszatérve megállt Agaunumban, hogy lerója tiszteletét a vértanú katonák előtt. De hiába kért ereklyéket a szerzetesektől, azok visszautasították. Imái azonban meghallgatásra találtak Istennél, aki megadta neki azt, amit a szerzetesek megtagadtak tőle. Véres harmat lepte el azt a mezőt, ahol a thébaiak vértanúhalált haltak. Amikor Márton kését beledöfte a földbe, bőséges sugárban buzogott fel a mártírok vére. Felfogásukra két edény sem volt elegendő, ezért Márton ismét imádsághoz folyamodott, mire egy angyal csodálatos vázát hozott neki az égből, de azt parancsolta neki, hogy az ebben összegyűjtött vért az agaunumi templomnak adja, ahol Móric és vértanútársai nyugszanak. Márton így is tett, a vázát és kését az agaunumi templomnak ajándékozta, és diadalmasan tért vissza Tours-ba, ahol a szentek vérért tartalmazó edényt elhelyezte, a másikat pedig Angers-nak ajándékozta.

A galliai katonaszenteket, Szent Móricot és Szent Mártont – a Karoling és a Német-római Birodalom védőszentjeit – „összehozó” legendát először a 12. század végén Guibert de Gembloux közli a kölni érseknek írt levelében,¹⁶ Szent Márton vázája¹⁷ azonban a legújabb kutatások szerint az agaunumi Szent Móric-apátság alapításakor, 515-ben kerülhetett ide, Zsigmond burgund király ajándékeként.¹⁸

16 Guibert de Gembloux, 1988. 59–63.

17 Mariaux, 2008. 37–53.

18 A páratlan művészi értékű, mesterien faragott szardonixváza Erika Simon szerint Augustus császár unokaöccse és veje, Marcellus Kr. e. 23-ban bekövetkezett tragikus halálának emlékére készült, Marcellus anyját, Octaviát, feleségét, Luliát, az idős Anchisest és a gens Lulia anyját, Venust ábrázolja (Simon, 1957). A gyöngyökkel, drágakövekkel, gránáttal díszített rekeszománcos aranyfoglatot korábban jellegzetesen „Meroving” munkának tartották, és Szent Eligiusnak (588–659), Dagobert és II. Klodvig frank királyok

A burgund királyok és Szent Móric: katolikus térítés és bűnbocsánat

A frissen katolizált Zsigmond burgund király (470–524) 515-ben alapított apátságot az agaunumi templom mellett. Ezzel minden bizonnyal unokatestvére, Sedeleuba és nagynénje, Theodelinda genfi alapításait akarta utánozni, ahol a jámbor hölgyek templomot szenteltek Ursus és Victor, a thébai légió vértanúi tiszteletére. Az agaunumi Szent Móric-apátság avatóbeszédét 515. szeptember 22-én Avitus vienne-i püspök mondta el, amely egy 6. századi papiruszon fennmaradt.¹⁹ Avitus beszéde több szempontból is figyelemre méltó: ez az első szöveg, mely a szerzetesi örökima (*laus perennis*) gyakorlatát politikai célokból aknázza ki. Az Alexandrosz archimandrita (350–430) által bevezetett *laus perennis* gyakorlatát Nyugat-Európában az agaunumi Szent Móric-apátság honosította meg. Innen terjedt el a 7. században a Frank Királyság területén a Saint-Denis apátságban, majd Luxeuilben, Párizsban (Saint-Germain-des-Prés), Soissons-ban (Saint-Médard).

Azzal, hogy Zsigmond király az arianizmusról a katolicizmusra téréskor alapította a monostort, elválaszthatatlanul a térítés fogalmához kapcsolta Szent Móricot. Zsigmond erőskezű és buzgón vallásos uralkodó volt, nagy tisztelettel viseltetett a szentek ereklyéi iránt, gyakran kereste fel a kolostort, és szerette a papok és szerzetesek társaságát. Haragját azonban nem tudta fékezni: 522-ben megfojtotta fiát, Sigerichet, akit második felesége vádolt be nála azzal, hogy a trónra tör. Tettét azonnal megbánta, és többnapos vezeklésre és böjtre az általa alapított kolostorba vonult.

507–510 között a frank–burgund háborúk véget vetettek a nyugati germán királyságok közötti békének. 523-ban a frankok megindították a Burgundia elleni háborújukat. Tours-i Szent Gergely a háborút Klodvig özvegyének, Klotildnak a bosszújával indokolta, akinek a szüleit Gundobad megölette. A váratlan támadástól meglepett burgund sereg vereséget szenvedett Lyonnál. Zsigmond öccse, Godomar elmenekült, a király pedig egy erdőbe rejtőzött. Több burgund átállt a győztes frankokhoz, és megígérték nekik, hogy megkeresik a királyt. Az árulás hírére Zsigmond levágta a haját, szerzetesi ruhát öltött, böjtlőni és imádkozni kezdett. Elindult a Szent Móric-kolostor felé, de útközben családjával együtt elfogták, Orléans-ba vitték, ahol feleségével és két fiával együtt megölték és egy kútba dobták. A legenda szerint három év múlva a kút fölött fény gyúlt, és Venerandust, a Szent Móric-kolostor apátját egy angyal álmában értesítette a csodáról. Az apát a királyhoz fordult, hogy engedélyezze a tetemek kiemelését és a kolostorba temetését. A testeket átszállították Agaumba, és a Szent János evangélista bazilikában temették el őket. Szent Móric kultuszáról (1. kép) a katolikus frankok között az tanúskodik, hogy Venantius Fortunatus verses parafrázist írt a legenda alapján, amelyet válogatásunkban Karla Pollmann elemez.

aranyművésének tulajdonították, akik pártfogolták a Szent Móric-apátságot és jelentős ötvöstárgyakkal gazdagították. Adams szerint azonban a foglalat 500 körül készülhetett. Adams, 2008. 405–427.
19 BnF Ms. latin 8913.; McKitterick, 1994.

1. kép. Szent Móric ereklyetartója, 1100 körül
(Apátsági kincstár, Saint Maurice d'Agaune)

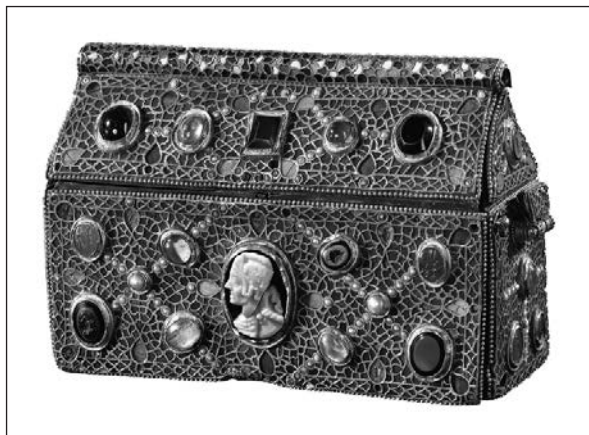
A valószínűleg 534 után íródott *Vita abbatis Agaunensis* már úgy beszél Móricról és társairól, mint akik az oltár belsejében várják a feltámadást, fölöttük a szerzetesek kórusának örök dicsérete olyan, mint az angyalok kórusa. Ennek a hierarchiának olyan politikai töltete volt, ami komoly nehézségeket okozott az apátságnak azt követően, hogy Zsigmond burgund királyt 524-ben Chlodomir frank uralkodó meggyilkoltatta. 534-ben, amikor a frankok elfoglalták és felosztották a Burgund Királyságot, a thébaiak tisztelete mellett az apátságalapító Zsigmond burgund király kultusza is megjelent. A Szent Móric-apátság nemcsak a vértanú legionáriusok, hanem Szent Zsigmond király tiszteletének is központja lett, ami óriási befolyást és hatalmas vagyont biztosított a kolostornak. Frederick S. Paxton Szent Zsigmond csodatévő erejét és liturgiáját mutatja be válogatásunkban. A 6–9. század folyamán káprázatos liturgikus tárgyak áramlottak az apátságba, olyan páratlan kincsek, mint „Szent Márton vázája”, Teuderik kámeákkal és véssett drágakövekkel ékes ereklyeládája (2–3. kép), vagy Nagy Károly kancsója.²⁰

879-ben I. (Kopasz) Károly nyugati frank király sógorát, Bosót, a Szent Móric-apátság világi apátját a Karolingok tiltakozása ellenére burgund királlyá koronázták Montaille-ban. Boso nem tudta visszaverni a Karolingok támadását, akik 882-ben elfoglalták Vienne-t, Boso dinasztiája pedig egy új családnak adta át helyét.

20 Antoine-König, 2014.

2. kép. Szent Márton vázája,
Kr. e. 1. század – Kr. u. 5. század
(Apátsági kincstár, Saint Maurice
d’Agaune)

3. kép. Theuderik ereklyetartója, 7. század eleje
(Apátsági kincstár, Saint Maurice d’Agaune)

888-ban Konrádnak, Auxerre grófjának fia, Rudolf, aki szintén a Szent Móric-apátság világi apátja volt, a szent sírja előtt koronáztatta meg magát, megalakítva ezzel a Jura hegységtől a Saône folyóig terjedő harmadik Burgund Királyságot. A Frank Birodalom 9. századi felbomlása után újra függetlenné váló és 1032-ig fennálló Burgund Királyság legitimitásának jelképe Saint Maurice d’Agaune „királyi apátsága” lett.²¹

Az Ottók és a győzhetetlen lándzsa

A 10. századi burgund királyok uralkodói jelvényei között tűnik fel először az a Móricról elnevezett lándzsa, amely a későbbiekben bekerült a német-római császárok felségjelvényei közé, s amelyet utoljára 1916-ban hordoztak körbe a Habsburg–Lotaringiai-ház utolsó uralkodója, IV. Károly előtt. Ausztria 1938. évi annektálása után Hitler a saját főhadiszállására vitette a lándzsát. Szent Móric lándzsája győzhetetlenné tette viselőjét. A lándzsának a pogány térítésben játszott szerepét Karen Blough, középkori történeti szimbolikáját Bozóky Edina mutatja be. III. Ottó német-római király Rómába is magával vitte, és 1001-ben Tivoli ostrománál az uralkodó előtt hordozták. Ő volt az, aki a Szent Lándzsa másolatát István magyar királynak és Boleszló lengyel fejedelemnek adományozta. A magyar király által veretett ezüstpénzekon ábrázolt király kezében a *lancea regis* körirattal ez a lándzsa látható. A magyar uralkodó a szent kultuszát is felkarolta, amikor megismerte a Gizella kíséretében Magyarországra érkező Günter niederaltaichi szerzetest. Niederaltaich volt az első bajor monostor, amelyet Szent Móricnak szenteltek, és ennek példájára

21 Escher, 2007. 344–346.; Zufferey, 1986. 23–58.

alapított István 1018-ban Szent Móric és vértanútársai tiszteletére bencés apátságot Bakonybélben.

Beat Näf tanulmánya bemutatja, hogy az Ottók birodalomszerte erőteljesen népszerűsítették Szent Móric kultuszát. I. Ottó a szent tiszteletére Magdeburgban alapított székesegyházat. A pogány szláv népek megtérítésének központjául szolgáló magdeburgi Szent Móric- és Alexandriai Szent Katalin-katedrális a legrégebbi kereszténység, az egyiptomi szentek kultuszát honosítja meg a birodalomban. I. Ottó 961-ben, „uralkodásának huszonötödik évében valamennyi birodalmi nemes előtt Karácsony vigíliáján elhozatta Regensburgból Szent Móric és társainak testét és más szentek részecskéit. Az ereklyéket Magdeburg város és a környék népe hatalmas tisztelettel fogadta. Mindmáig ott tisztelik őket, a haza védelmezőit” – írja Thietmar merseburgi püspök.

A királyi lándzsa jelentősége ezzel párhuzamosan megnőtt mint az uralkodó hatalmi jelvénye. III. Ottó halála után a császári felségjelvényekkel és a király holttestével együtt Heribert kölni érseknek köszönhetően visszakerült Itáliából. A későbbi II. Henrik magának követelve a hatalmat szimbolizáló regáliákat, feltartóztatta Ottó temetési menetét és foglyul ejtette a kölni érseket, a szabadulás feltételül a lándzsa átadását szabva. Querfurti Brúnó, a kelet-európai misszióért felelős érsek 1008-ban azért bírálta II. Henriket, amiért a keresztény lengyel herceg ellen használta Szent Móric lándzsáját, amelyet mint birodalmi zászlót hordoztatott körbe szövetségesei, a pogány liutizok jelvényei mellett.

Ez az első forrás, mely „Szent Móric lándzsája”-nak nevezi a királyi lándzsát. A Móricra való hivatkozás még nyilvánvalóbbá vált III. Henrik német-római király (1039–1056) uralkodása alatt, amikor Benno bíboros a birodalom védőszentjének nyilvánította Móricot, és a lándzsa azon részét, ahol állítólagosan a Krisztus keresztre feszítésekor használt szög található, ezüstlapocskával vették körbe, melyre a következő feliratokat vésték: Az Úr szöge + A fenséges harmadik Henrik Isten kegyelméből római császár parancsára készített ezüstdarab a Szent Móric lándzsájában lévő szög megerősítésére + Szent Móric. (CLAVVS DOMINI + HEINRICVS D(EI) GR(ATI)A TERCIVS ROMANO(RUM) IMPERATOR AVG(USTUS) HOC ARGENTUM IVSSIT FABRICARI AD CONFIRMATIONE(M) CLAVI LANCEE SANCTI MAVRICII + SANCTVS MAVRICIVS.)

A 11. században a császárpárti Sigebert de Gembloux a lándzsát a birodalom jelvényének (*insigne*) és védelmének (*tutamen imperii*) nevezi. A 12. század végén Viterbói Gottfried már úgy mutatja be a keresztre feszítéskor használt szöggel díszített lándzsát, mint a német-római császár győzelmének zálogát, amely a császárnak az 1032-ben anektált Burgund Királyságra vonatkozó jogait is legitimálja. 1273-tól, Habsburg Rudolf koronázásától kezdve a lándzsa a koronázási ékszerek egyik darabja.²² Ekkorra azonban a királyi lándzsa összemosódott a római centurio, Longinus szent lándzsájával.

A 12. századtól Móric mellett a többi vértanú köré is kultusz szerveződik. Móric vértanútársai, Exsuperius, Candidus, Innocentius és Vitalis „wallisi mártí-

²² Kirchweger, 2005.

rokként” váltak ismertté. Ebben az időben már nemcsak a thébai katonákat, hanem az alapító Szent Zsigmond burgund királyt is vértanúként tisztelték mint a latin kereszténység első „szent királyát”. Szent Zsigmond és gyermekeinek aranyozott ezüst ereklyetartója volt egy nagy jövő előtt álló új kultusz első darabja. Az agaunumi Szent Móric-apátság 1200 utánról datálható ötvöstárgyai, a Szent Kereszt-ereklyetartók és a „Nagy Károly cibóriumának” nevezett fantasztikus kentauros kehely nemcsak a romanikából a gótikába vezető stílusváltást, hanem a szentek kapcsolatrendszerének európai fejlődését is mutatja. IX. (Szent) Lajos francia király (1226–1270) egy kristályból készült töviskorona-ereklyetartót küldött az agaunumi apátságnak, cserébe Móric-ereklyéket kért az általa alapított senlis-i Szent Móric-kápolna számára.

A Móric-kultusz továbbélésében óriási szerepet játszott, hogy 1225-ben (ismét) megtalálták Szent Móric sírját. Ezt követően állították fel a Liudolf-dinasztia székhelyén, Magdeburgban a Szent Móric-székesegyházban a fekete katona szobrát, az első alkotást, amely fekete bőrszínnel ábrázolja a núbiai Mórictot. Gude Suckale-Redlefsen ennek az ikonográfiai típusnak a késő középkori népszerűségét mutatja be.

A szent mór aranykora

A fekete katona erkölcsi példamutatása, megingathatatlan emberi nagysága a késő középkorban is inspiráció marad. Móric tisztelete 1490–1530 között állt a tetőpontján. A 14–15. században a svájci apátság továbbra is intenzív császári pártfogásban részesült, de politikai okokból mindinkább Szent Zsigmond került fókuszba. A nagy ereklyegyűjtő IV. Károly német-római császár és cseh király megtalálta Szent Zsigmond sírját az apátság kriptájában, ereklyéit magával vitte Prágába, és ott élénk kultuszt szervezett köré.²³ Zsigmond hirtelen népszerűségét a burgund örökség megkaparintásának vágya magyarázza: IV. Károlynak burgund királlyá koronázásához szüksége volt a jó nevű ősrre. Ekkorra azonban már a savoyai hercegek is igényt tartottak az egykori Burgund Királyság, az antik Sapaudia történeti örökségére, és maguknak követelték az agaunumi Szent Móric-apátság fölötti fennhatóságot.²⁴ VIII. Amadé savoyai herceg, aki V. Félix néven ellenpápa (1439–1449) lett, Szent Apollónia monstranciájával és két ezüstkandeláberrel ajándékozta meg a kolostort. Emánuel-Filibert savoyai herceg pedig 1577-ben egy csodálatos ezüst Szent Móric-lovasszobrot adományozott az apátságnak, mely a késő középkori lovagi eszmény legtokéletesebb darabjaként egy korszak végét: a birodalmi álmok szertefoszlását, de legalábbis átalakulását jelenti.

A wallisi mártírok a tridenti zsinat után a szentek kimeríthetetlen forrásai és a katolikus reform segítői lettek, ahogyan arra Jean-Michel Carrié is rávilágít. Mauritius, Exsuperius, Candidus, Victor, Innocentius és Vitalis mellett Alexander (Berga-

²³ Otavsky, 2010. 181–236.; Végh, 1999. 25–34.

²⁴ Ripart, 1999.

mo), Bessus, Cassius, Florentius, Chiaffredo (Theofredus), Constantius, Defendens, Felix és Regula (Zürich), Fidelis (Como), Fortunatus (Casei), Gereon, Magnus (Cuneo), Solutor, Octavius, Adventor, Tegulus, Ursus (Solothurn), Victor (Xanten), Verena vértanúkat azonosították, akik a svájci és észak-itáliai városok és völgyek védőszentjei lettek.

Szent Móric és vértanútársainak ünnepe az ezeröttszáz éves Szent Móric-apátság legnagyobb eseménye évente. A szerzetesek minden szeptember 22-én körmenetben hordozzák végig a településen az apátság páratlan ereklyéit, amelyek hordályakra helyezve egyenként 20–30 kilogrammot nyomnak.²⁵ Nemcsak a hitéletben és a nemzeti tudatban, hanem a svájci tudományos kutatásban is kiemelt helyet foglal el a thébai légió: a kétezres évek elején tartott két nagy nemzetközi konferencia, amelyre bevezetőm elején utaltam, 2016 óta egy a minden szeptemberben sorra kerülő műhelykonferenciát ihletett, amelyet Beat Näf professzor szervez a Zürichi Egyetemen. 2018-ban a téma: „Szent Móric nyomában: történelem és legenda”.²⁶

Szent Móric és a béli apátság

A thébai légió hadvezérének kultusza magyar földön kezdettől fogva összekapcsolódott a Magas-Bakony csúcsai által körülölelt festői völgyben meghúzódó Bakonybéllel. Szent István király 1018-ban alapított itt bencés monostort, s a középkori oklevelek egybehangzó tanúsága szerint a többször újraalapított szerzetesközösség a kezdetektől egészen napjainkig Szent Móric égi pártfogását élvezte. A bakonybéli apátság szép számban megmaradt Árpád-kori okleveleiben mindenütt a „Szent Móric béli monostora” (*Monasterium Sancti Mauricii de Beel*) elnevezést találjuk, ami később, a 14. század végétől néhány oklevélben kiegészül a katonaszent társainak említésével (*Monasterium Beati Mauricii et sociorum*).²⁷ Mi lehetett az oka ennek a Kárpát-medencében ritka, szinte egyedülálló névadásnak? Vajon miért ajánlotta az uralkodó ezt az eredetileg nyugati remetékkel benépesített, elrejtett monostort az Agaunumban vértanúhalált halt egyiptomi szentnek? A válasz a monostor alapítójának tekintett szent szerzetes személyéhez, valamint egy tárgyhöz, István király lándzsájához kapcsolódik.

A bakonybéli monostor alapításához kötődő kevés forrás egyértelműen állítja, hogy a bajorországi Niederaltaichból érkező Günter remete volt az első, aki társaival megtelepedett a bakonyi völgyben.²⁸ A türingiai főnemesből lett vándor szerzetes II. Henrik bajor király, majd császár rokona volt. Életrajzírója fontosnak

25 Lásd az apátság honlapját: <http://www.abbaye-stmaurice.ch/page.php?label=home>.

26 <http://www.compitum.fr/evenements/details/5054-sur-les-traces-de-saint-maurice-histoire-et-legende?pop=1&tmpl=component>.

27 Sörös, 1903. I. 18. A kétkötetes monográfia függeléke tartalmazza az összes megőrzött középkori oklevél átiratát. A monostor névhasználatához lásd még: Hervay, 2001. 479.

28 A béli monostor alapítólevele 13. századi hamisítvány: *Diplomata Hungariae antiquissima*, I. 1992. 113–119.; Dénesi, 2013. 125–129.; Szőke, 2016. 45–47. A günteri alapításról olvashatunk István király nagy-

tartja megemlíteni, hogy a lovagi életet maga mögött hagyó Günter megtérése, szerzetesi elhívása „Szent Móric oltára előtt” történt az altaichi apátságban.²⁹ Ez a személyes kötődés Günter és a vértanú szent között megjelenik a missziós utak során születő alapítások titulusaiban. Günter előszeretettel ajánlotta az általa alapított templomokat, életre hívott közösségeket Móric oltalmába. Az ekkorra már birodalmi védőszentté avanzsált Móric tiszteletének terjesztése minden bizonnyal része volt a Német-római Birodalom keleti terjeszkedési politikájának is, s talán az sem véletlen, hogy a források szerint a bakonybéli monostornak a Günterrel szintén rokoni kapcsolatban álló Gizella királyné kitüntetett figyelmet szentelt, ami „Szent Móricnak” adott birtokadományok formájában is megjelent.³⁰

A bakonybéli alapító személye mellett a magyar államalapítás idején megjelenő Móric-tisztelet egy kultikus tárgyhoz is köthető, mégpedig Szent István lándzsájához. Ademar Cabannensis tudósítása szerint III. Ottó császár a magyar uralkodónak „megengedte, hogy királysága legyen, engedelmet adva neki arra, hogy mindenhol szent lándzsát hordoztasson, amint a császárok szokása, és az Úr szegeiből és Szent Móric lándzsájából saját lándzsáján való ereklyéket engedett át neki”.³¹ Miután a sokat vitatott szöveg történeti forrásértéke mellett Gerics József meggyőzően érvelt, joggal feltételezhetjük, hogy a császár Szent Mórictól eredeztetett szent lándzsájának másolata, mint úgynevezett „érintett ereklye” látható mind a magyar koronázási paláston, mind az 1968-ban Nagyharsányban előkerült, István korabeli ezüstdénáron.

Ezzel az államalapítás idején minden bizonnyal fontos hatalmi jelképpel kapcsolatban korábban az is felmerült, hogy István ezzel vonult Koppány ellen a veszprémi csatába, a feltételezést azonban forrás nem erősíti meg.³² Mindenesetre az ezüstdénáron szereplő lándzsaábrázolás alapján megállapítható, hogy a Móric-hoz kötődő kultikus tárgy „nemcsak a senkinek sem alávetett szuverén uralkodó felségjelvénye, hanem az égi fegyver, melyet Isten keze nyújt, s ez a tény jelöli ki az uralkodó helyét az egyház vonatkozásában, az egyházon belül”. Forrás nem, legfeljebb csak a fantázia kapcsolja össze a szóban forgó lándzsát a bakonybéli alapítással, azt azonban megállapíthatjuk, hogy a monostor alapításánál döntő szerepet játszó mindkét személy – a szerzetes és a király – ismerte és őszinte tisztelettel övezte a thébai légió hadvezérét. Csakis ebből a személyes érintettségéből vezethető le, hogy a Kárpát-medencében Bakonybél lett a Móric-tisztelet központja.

legendájában és a Hartvik-féle legendában: Érszegi, 2004. 24., 36. A bakonybéli monostor alapítására: Vásárhelyi, 2013. 13–32.

29 Baán, 2005. 23.

30 Egy késői, de Sörös által hitelesnek tartott összeírás alapján Gizella adománya volt a monostornak Lapád és Abony községek Erdélyben, valamint az arad-hegylajai szőlőbirtok, s egy malom Veszprém határában („me volente et Stephano rege favente Sancto Mauricio contuli... et in Makra dedi octo vineas cum totidem vinitoribus”). Sörös, 1903. I. 28. Az oklevél idézett latin szövege: Uo. I. 590. A monostor liturgikus tárgyai között az 1500-as évek elejéig őriztek egy evangéliumos könyvet, amelyről úgy tudták, hogy Gizella aján-déka volt. Uo. I. 184.

31 Gerics-Ladányi, 1995. 46. A latin forrás lelőhelye: MGH SS IX. 429. A királyi lándzsa és az ezüstdénár témájához bőszéges bibliográfiát tartalmaz a tanulmány 12. és 13. számú lábjegyzete.

32 Vö. Marczali, 1895. 235.

4. kép. A bakonybéli apátság pecsétje

A török kor előtti időkből Bakonybél mellett csak néhány olyan helységről tudunk, ahol Szent Móricnak szentelt templom állt, s mindet Veszprém megyében találjuk: Béb község, egy Berzsény nevű, elpusztult falu Tüskevár mellett és Hidegkút Veszprém közelében.³³ A török hódoltság után azonban, ha újjá is épültek ezek a templomok, már más védőszent tiszteletére emelték őket. Bakonybélen kívül egyedül a Zala megyei Csesztreg 13. századi Móric-temploma őrzi mind a mai napig ezt a titulust, ahová valószínűleg a bajor felmenőkkel rendelkező, alsó-lendvai Bánffy családdal való középkori kapcsolat miatt került a thébai katona kultusza.

Az Árpád-kori Móric-tisztelet ránk maradt tárgyi emléke, s gyakorlatilag az egyetlen Szent Móric-ábrázolás a magyar középkorból a bakonybéli apátság pecsétje, melynek eredetijét a Magyar Nemzeti Levéltárban őrzik. A béli hiteleshelyi működés első nyoma 1276-ból való, s a pecsét 1353-ig volt érvényben (4. kép). Az ábrázolás közepén Szent Móric vértanút fegyveres vitézként látjuk zászlós lándzsával és pajzsral a kezében. Jobb felől infulás apát térdel, kezében pástorbort, bal felől szerzetesek. Felírata: S. CONVENTUS MONASTERII SCI MAVRICII DE BEEL.³⁴ Külön figyelmet érdemel, hogy Móric pajzsán a nyugati kánontól eltérően nem egyenlő szárú kereszt vagy a birodalmi sas látható, hanem apostoli kettős kereszt. A pecsétet mintázó névtelen művész tehát az ábrázolásban egységben látatja az ókeresztény vértanút és védőszent alakját az apostoli hitet meghonosító szent király és szerzetesközösség örökségével.

33 Vö. Bálint, 1977. II. 293. (szeptember 22.)

34 Takács, 1992. 47–48.

5. kép. A templom belseje

Mivel Móric a középkori lovagi eszmény megtestesítője volt, neve Szent György és Sebestyén mellett a lovagi kard megáldásának liturgikus szövegében is szerepelt. Tisztelete emiatt nemritkán előkerül olyan, a bakonybéli monostorhoz köthető oklevelekben, melyeket valamelyik lovagkirályunk jegyzett. Szép példa erre Nagy Lajos 1374 novemberében kelt kiváltságlevele, melyben a király tanúságot tesz „a Boldog Móricba, Krisztus katonájába vetett reményéről és iránta való buzgóságáról, akinek dicső nevére szentelték a béli monostort”.³⁵

A török kor és a protestantizmus terjedése Magyarországon a szentkultuszban, így Móric tiszteletében is törést jelent. Az oszmán pusztításnak a 16. században áldozatul esett a bakonybéli apátság, s ha esetleg korábban volt is tisztelete a thébai vértanúnak másutt az országban, a 17. század végére ennek alig maradt nyoma. A bakonybéli bencés közösség és Szent Móric kapcsolatának mélységére utal, hogy amikor 1693-ban Göncz Celesztin vezetésével visszaköltöztek az első szerzetesek a völgybe, fel sem merült bennük, hogy az újrainduló monostort ne az eredeti védőszent oltalmába ajánlják.³⁶ Az első újkori apát utóda, Vidlics Ferenc tudatosan törekedett Móric kultuszát feléleszteni és megerősíteni. Elérte, hogy

35 Sörös, 1903. I. 401. „...ob spem et devotionem nostram, quam in Beato Mauricio milite christi, in cuius nomine glorioso dictum monasterium Beeliense est dedicatum, singulariter gerimus et habemus...”

36 A barokk kori újraindulásról lásd bővebben: Vásárhelyi, 2013. 48–52.

6. kép. A templom főoltárképe (részlet)

XIII. Ince pápa 1723-ban kelt bullájában a „Szent Móric, Exuperius, Candidus, Victor, Innocentius, Vitalis és vértanútársaik plébániatemplomában” a vértanúk ünnepe, illetve az azt követő vasárnapra teljes búcsú elnyerését engedélyezte a Bakonybélbe zarándoklók számára.³⁷ A monostor és a születő falu fejlődése szempontjából nem kis dologról van szó, főleg ha arra gondolunk, hogy ekkor még csak egy szerény fatemplom állt a völgy közepén.

1754-ben felépülhetett a monostor és a falu új kőtemploma. A főoltár képe, melyet Polinger (Pohlinger) Ignác pápai festő készített, talán a legismertebb újkori magyar Szent Móric-ábrázolás (5–6. kép).³⁸ A képen a királyi pár, Szent István és Boldog Gizella a béli monostort Szent Móric és társai oltalmába ajánlják. A kép felső felében a szent vértanú számtalan társával kísérvé felhőkön közeledik, kezében zászlós lándzsa. Az oltárkép alsó részében térdelő királyi pár ikonográfiája az országfelajánlást ábrázoló képek alapsémáját követi. A főoltár két oldalán elhelyezett ereklyetartók középső részében két lábszárcsonton az „*ex sociorum martyrum S. Mauricii*” felirat olvasható, az ereklyék eredetéről azonban nincsen megbízható feljegyzés. A búcsúra vonatkozó, korábban már említett kiváltságot 1769-ben XIV. Kelemen pápa megerősítette, sőt az új templom főoltárán a teljes búcsút halottak napjára és annak nyolcadára is kiterjesztette.³⁹

37 Sörös, 1904. II. 534–535.

38 A főoltár részletes leírása: Terdik, 2013. 95–97.

39 Sörös, 1904. II. 577.

A török kor elmúltával nemcsak Bakonybélben, hanem az ország más helyein elszórtan, a bencés apátságtól független kezdeményezéseknek köszönhetően szintén megjelent Szent Móric tisztelete. Főleg a Habsburg-párti főnemesség, elsősorban az Esterházyak hatására épült több helyen templom, kápolna vagy legalább oltár a katonaszent tiszteletére. A felvidéki Kőhídgyarmaton (Kamenný Most) például 1748-ban szentelték fel a barokk Szent Móric-templomot. 1863-ban a délbánáti Tárcsón (Starčevo) a monarchia hadseregében szolgáló veteránok telepedtek le, s a katonáskodásuk alatt megismert thébai hadvezér-vértanú lett az új templomuk titulusa. A Veszprém megyei Nagygyimót vallási szempontból sokszínű lakosságának katolikus hívei 1876-ban örülhettek templomuk felszentelésének, s a kegyúr Esterházy Móric iránti hálából szintén Móricot választották védőszentnek. Az újkori Móric-tisztelet szép építészeti emléke az Abádszalók határában álló tomajpusztai kápolna, melyet gróf Nemes Vince 1892-ben építtetett neogót stílusban. A háborúban megrongálódott kápolnát a közelmúltban helyreállították.

Bakonybélben a 18. századi, Rómából kapott búcsúi privilégiumok, valamint a bencések Móric-tisztelete indították el a búcsújárás jó két évszázadon át tartó gyakorlatát. A monostor és a falu temploma a környék egyik fontos búcsújáró helye lett, a török után főleg német ajkú lakossággal benépesült vidék falvaiból évente nagy tömeg zarándokolt Bakonybélbe a szeptember 22. utáni vasárnap tartott Móric-napi szentmisére.⁴⁰ A perjeli naplók évről évre beszámolnak az ünnepre érkező sokadalomról. 1848-ban például *„noha egy kevésbé szeles idő volt, mégis szomszéd falukról sok búcsújáró nép és gyónó jelent meg, és nagy népes vásár tartott is meg. A 9-es misét püspöksüveggel tartotta őnagysága az apát úr, dob és trombitaszó harsogásai közt.”*⁴¹ A hívek körében zajló liturgikus ünneplést a szerzetesközösség életében általában gazdag, vendégekkel elköltött ebéd, vidám, kötetlen együttlét követte, melyről szintén több tudósítás maradt ránk: *„Így lett összesen 46 vendégünk legdúsabb terítékű asztalunknál. Az ebéd volt 2 órakor kerti éttermünkben muzsika mellett, és barátságos csevegések közt. Jó étvágya volt az úri vendégeknek főképp midőn Champagniai (sic!) borral üdvözlések tétettek Őméltósága az apát úr által a jelesebb vendégek tiszteletére.”*⁴²

A zarándokok évről évre megtöltötték a falut még a 20. század első felében is. Érdekes módon a katonaszent ünnepének dátuma megmaradt, de a bakonybéli helyszínek közül a templom mellett igen fontossá vált a „szentkút”, Szent Gellért feltételezett remetiségének helyszíne, ahol egy a Kisboldogasszony tiszteletére emelt kápolna, valamint a szentség erejét közvetítő forrásvíz várta a zarándokokat. A *Zirc és Vidéke* című újság így számolt be a századelő búcsújárási hagyományáról: *„Folyó hó 24-én volt a bakonybéli Móric-napi búcsú, mely népesebb volt, mint a ta-*

40 Szekrényes Zita tanulmánya alapján főleg olyan településekről érkeztek zarándokok, ahonnan egy nap, illetve éjszaka alatt Bakonybélbe lehetett érni: Bakonyszücs, Bakonykoppány, Csót, Porva, Csehbánya, Városlőd, Kislőd, Bánd, Bakonyjákó, Márkó, Zirc, Lókút, Dudar, Nagyesztergár, Pénzeskút. Vö. Szekrényes, 2003. 18.

41 PFA Acta Abbatiarum, Bakonybél, Diurnalia quotidiana Abbatiae Bakonybeliensis 1848–53. 6. A bejegyzés 1848. szeptember 24-ről való.

42 Uo. 181. (1849. szeptember 25.)

7. kép. A bakonybéli Szent Maurícius Monostor

valyi. Az idén – miként azelőtt – a szomszéd községek hívői processziókban zarándokoltak a borostyáni szent kúthoz. Bár a bakonybéli szent kút is, miként a csatka szent kút, egyházilag nem elismert kegyhely, mégis állandóan zarándokolnak ide az ájtatos hívők. A bábos sátrak, az olvasósok sátora és a szerencsejátékosok nyerő asztalai – a búcsúk fényének elmaradhatatlan, külső emelői most sem maradtak el.⁴³

A Móric-tisztelet gazdag, két évszázados újkori hagyományának Bakonybélben a bencés monostorral együtt a pártállami diktatúra vetett véget. A szerzetesközösséget 1950-ben feloszlatták, a monostorépületben szociális otthon működött, a búcsújárók pedig az ötvenes években fokozatosan elmaradtak. A falu lakossága, a plébánia hívei őrizték a Móric-napi búcsúk hagyományát, de az idő múlásával az ünnep a szent alakjától független, szekularizált jelleget öltött.

A védőszent újrafelfedezése, tiszteletének propagálása a bencés monostor 1998-as újr alapításához kötődik (7. kép). Ebben az évben tértek vissza a szerzetesek Bakonybélbe Pannonhalmáról, s az új közösség a thébai légió hadvezérének latinos névváltozatát választva önmagát Szent Maurícius Cellának, majd Szent Maurícius Monostornak nevezte. A középkori pecsét alapján készült, Mórícot ábrázoló grafika (Schmal Károly alkotása) lett a monostor körpecsétje, logója, a kis közösség kezdeti lakhelyéül szolgáló melléképület falára pedig Hoffer Ildikó zirci keramikusművész mintázta meg Szent Móric és vértanútársai domborművét. Az időközben megerősödött szerzetesközösség hat tagja 2017-ben ellátogatott a svájci Saint-Maurice-ba, hogy a vértanúk sírjánál imádkozzon, és felvegye a kapcsolatot az ottani ágostonos monostorral. A Móric-tisztelet megújulását, magyarországi megerősödését szolgálja a jelen tanulmánygyűjtemény is.

43 Zirc és Vidéke, 1911. szeptember 30., 13. Idézi Szekrényes, 2003. 19.

Forrás- és irodalomjegyzék

1. Kiadatlan források

BnF

Bibliothèque Nationale de France, Párizs

PFA

Pannonhalmi Főapátsági Levéltár

2. Kiadott források

Chevalley

1990 Chevalley, Éric: La Passion anonyme de saint Maurice d'Agaune. Édition critique. In: *Vallesia*, 45. (1990) 37–120.

Diplomata Hungariae

1992 *Diplomata Hungariae antiquissima accedunt epistolae et acta ad historiam Hungariae pertinentia*. Vol. I. *Ab anno 1000 usque ad annum 1131*. Ed. opero praefuit Georgius Györffy. Bp., 1992.

Érszegi

2004 *Árpád-kori legendák és intelmek. Szentek a magyar középkorból*. I–II. Szerk.: Érszegi Géza. Bp., 2004.

Euherius

1896 Euherius Lugdunensis: Passio Acaunensium martyrum. In: *Monumenta Germaniae Historica [MGH]. Scriptorum II. Rerum Merovingicarum. III. Passiones vitae sanctorum aevi Merovingici et antiquorum aliquot*. Ed.: Krusch, Bruno. Hannover, 1896. 20–41.

2013 Szent Euherius: Az agaunumi vértanúk. Szent Maurícius és társai kínszenvedése. Ford.: Tokodi Péter. In: *Isten házában, közösségében. Bencés monostor ezer éve Bakonybélben*. Szerk.: Vásárhelyi Anzelm. Bakonybél, 2013. 115–127.

Guibert de Gembloux

1988 *Epistolae Guiberti I–XXIV*. Ed.: Derolez, Albert. Turnhout, 1988. (Library of Latin Texts.)

MGH SS

1851 *Monumenta Germaniae Historica, Scriptores (in folio)*, 9. *Chronica et annales aevi Salici*. Ed.: Pertz, Georgius Heinricus. Hannoverae, 1851.

2. Szakirodalom

Adams

2008 Adams, Noel D.: Reconsidering the Cloisonné Mounts on the Vase of Saint Martin of Saint Maurice d'Agaune. In: *Acta Archeologica Academiae Scientiarum Hungaricae*, 59. (2008) 405–427.

Antoine-König

2014 *Le trésor de l'abbaye de Saint-Maurice d'Agaune. Exposition à Paris, Musée du Louvre, espace Richelieu, du 14 mars au 16 juin 2014*. Sous la dir. d'Elisabeth Antoine-König. Paris, 2014.

Baán

2005 Baán Izsák: A remeteélet iskolája a szerzetesi életformák kölcsönhatásának tükrében. In: *A remeteélet iskolájában. Válogatott források és tanulmányok*. Szerk.: Baán Izsák – Xeravits Géza. Bakonybél–Bp., 2005. 7–20.

Bálint

1977 Bálint Sándor: *Ünnepi kalendárium. A Mária-ünnepek és jelesebb napok a hazai és közép-európai hagyományvilágból.* I–II. Bp., 1977.

Berchem

1956 Berchem, Denis van: *Le martyre de la légion thébaine. Essai sur la formation d'une légende.* Bâle, 1956. (Schweizerische Beiträge zur Altertumswissenschaft, 8.)

Brandt

2015 Brandt, Hartwin: Konstantin, seine Söhne und die Basilica S. Petri in Rom. In: *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, 196. (2015) 272–276.

Brocard–Vanotti–Wagner

2011 *Autour de saint Maurice. Actes du colloque „Politique, société et construction identitaire: autour de saint Maurice”, 29 septembre – 2 octobre 2009, Besançon (France) – Saint-Maurice (Suisse).* Éd. par Brocard, Nicole – Vanotti, Françoise – Wagner, Anne. Saint-Maurice–Besançon, 2011.

Burgess

1996 Burgess, Richard W.: The Date of the Persecution of Christians in the Army. In: *Journal of Theological Studies*, 47. (1996) 157–158.

Cooper

1999 Cooper, Kate: The Martyr, the Matrona and the Bishop: Networks of Allegiance in Early Sixth-Century Rome. In: *Early Medieval Europe*, 8. (1999) 3. sz. 297–317.

2014 Cooper, Kate: Martyrdom, Memory, and the 'Media Event': Visionary Writing and Christian Apology in Second-Century Christianity. In: *Martyrdom and Terrorism: Pre-Modern to Contemporary Perspectives.* Eds.: Janes, Dominic – Houen, Alex. Oxford, 2014. 23–39.

Dénesi

2013 Dénesi Tamás: A Szent Mauríciusz Monostor alapítólevele. In: *Isten házában, közösségekben. Bencés monostor ezer éve Bakonybélben.* Szerk.: Vásárhelyi Anzelm. Bakonybél, 2013. 127–132.

Dupraz

1961 Dupraz, Louis: *Les passions de S. Maurice d'Againe. Essai sur l'historicité de la tradition et contribution à l'étude de l'armée pré-dioclétienne et des canonisations tardives de la fin du IVe siècle.* Fribourg, 1961.

Escher

2007 Escher, Katalin: Les Burgondes, Ier–VIe siècles ap. J.-C. In: *Revue archéologique de l'Est*, 55. (2007) 344–346.

Gem

2013 Gem, Richard: From Constantine to Constans: The Chronology of the Construction of Saint Peter's Basilica. In: *Old St Peter's, Rome.* Eds.: McKitterick, Rosamond et al. Cambridge, 2013. 35–65.

Gemeinhardt–Leemans

2012 *Christian Martyrdom in Late Antiquity (300–450 AD): History and Discourse, Tradition and Religious Identity.* Eds.: Gemeinhardt, Peter – Leemans, Johan. Berlin, 2012. (Arbeiten zur Kirchengeschichte, 116.)

Gerics–Ladányi

1995 Gerics József – Ladányi Erzsébet: A birodalmi szent lándzsa és István király lándzsája. In: *Egyház, állam és gondolkodás Magyarországon a középkorban.* Szerk.: Gerics József. Bp., 1995. 43–50. (METEM-könyvek, 9.)

Hervay

2001 Hervay F. Levente: A bencések és apátságai története a középkori Magyarországon. In: *Paradisum Plantavit. Bencés Monostorok a középkori Magyarországon*. Szerk.: Takács Imre. Pannonhalma, 2001. 461–547.

Hornus

1980 Hornus, Jean-Michel: *It is Not Lawful for Me to Fight: Early Christian Attitudes towards War, Violence and the State*. Pennsylvania, 1980.

Kirchweger

2005 *Die Heilige Lanze in Wien. Insignie – Reliquie – Schicksalspeer*. Hrsg. v. Kirchweger, Franz. Wien, 2005.

Marczali

1895 Marczali Henrik: *A magyar nemzet története. I. Nemzet születik. A magyar királyság megalapítása*. Bp., 1895.

Mariaux

2008 Mariaux, Pierre-Alain: *Objet de trésor et mémoire projective. Le vase de Saint Martin, onques fait par mains d'omme terrien*. In: *Le Moyen Âge. Revue d'histoire et de philologie*, 114. (2008) 37–53.

McKitterick

1994 McKitterick, Rosamond: *Books, Scribes, and Learning in the Frankish Kingdoms, 6th–9th Centuries*. Aldershot, 1994.

Musurillo

1972 Musurillo, Herbert: *The Acts of The Christian Martyrs*. Oxford, 1972.

Otavsky

2010 Otavsky, Karel: *Der Prager Domschatz unter Karl IV. im Lichte der Quellen*. In: *Das Heilige sichtbar machen. Domschätze in Vergangenheit, Gegenwart und Zukunft*. Regensburg, 2010. 181–236. (Arbeitsberichte des Landesamtes für Denkmalpflege und Archäologie Sachsen-Anhalt, 9.)

Ripart

1999 Ripart, Laurent: *Les fondements idéologiques du pouvoir des premiers comtes de Savoie (de la fin du XIe au début du XIIIe siècle)*. Nice, 1999.

Sághy

2003 Sághy Marianne: *Versek és vértanúk. A római mártírkultusz Damasus pápa korában, 366–384*. Bp., 2003.

2010 Sághy, Marianne: *Martyr Cult and Collective Identity in Fourth-Century Rome*. In: *Identity and Alterity in Hagiography and the Cult of the Saints*. Eds.: Marinković, Ana – Vedriš, Trpimir. Zagreb, 2010. 17–35.

Simon

1957 Simon, Erika: *The Portland Vase*. Mainz, 1957.

Sörös

1903–1904 Sörös Pongrác: *A Bakonybéli Apátság története. I–II*. Bp., 1903–1904.

Stolle

1891 Stolle, Franz: *Das Martyrium der thebäischen Legion*. Breslau, 1891.

Szekrényes

2003 Szekrényes Zita: *A bakonybéli Borostyán-kút mint búcsújáró hely és a fontosabb egyházi körmenetes ünnepek*. [Szakdolgozat.] Győr, 2003.

Szóke

2016 Szóke Melinda: A bakonybéli apátság 1037. évi alapítóleveléről. In: *Helynévtörténeti Tanulmányok*, 12. (2016) 45–57.

Takács

1992 Takács Imre: *A magyarországi káptalanok és konventek középkori pecsétjei. Művészettörténeti tanulmány és katalógus az MTA Művészettörténeti Kutatóintézete és a Budapesti Történeti Múzeum másolatgyűjteménye alapján.* Bp., 1992.

Terdik

2013 Terdik Szilveszter: A templom művészettörténeti bemutatása. In: *Isten házában, közösségében. Bencés monostor ezer éve Bakonybélben.* Szerk.: Vásárhelyi Anzelm. Bakonybél, 2013. 89–114.

Vásárhelyi

2013 Vásárhelyi Anzelm: A Szent Maurícusz Monostor története. In: *Isten házában, közösségében. Bencés monostor ezer éve Bakonybélben.* Szerk.: Vásárhelyi Anzelm. Bakonybél, 2013. 13–86.

Végh

1999 Végh András: Adatok a budai kisebb Szűz Mária-, más néven Szent Zsigmond-templom alapításának történetéhez. In: *Budapest Régiségei*, 33. (1999) 25–34.

Wermelingen

2005 *Mauritius und die Thebäische Legion. Akten des internationalen Kolloquiums, Freiburg, Saint-Maurice, Martigny, 17.–20. September 2003.* Hrsg. v. Wermelingen, Otto. Fribourg, 2005.

Westall

2015 Westall, Richard: Constantius II and the Basilica of St. Peter in the Vatican. In: *Historia* [Wiesbaden], 64. (2015) 2. sz. 205–242.

Zufferey

1986 Zufferey, Maurice: Der Mauritiuskult im Früh- und Hochmittelalter. In: *Historisches Jahrbuch*, 106. (1986) 23–58.

MARIANNE SÁGHY – IZSÁK BAÁN OSB

FROM THEBES TO THE BAKONY

THE CULT OF SAINT MAURICE AND HIS COMPANIONS IN EUROPE (4TH–21TH CENTURY)

The introduction to this collection of essays celebrating the millenium of the Benedictine Monastery of Saint Maurice at Bakonybél offers an overarching discussion of the invention, the hagiographical tradition and the patrons of the cult of the martyrs of the Theban Legion in Latin Christianity, with particular emphasis on the Burgund King Sigismund's foundation of an abbey at Saint-Maurice d'Againe and on Emperor Otto I's association of Saint Maurice with the conversion of the heathen. In the fifteenth-sixteenth century, the "Burgundian heritage" became doubly important for the imperial sponsors of the cult and of the abbey. The second part of the essay presents the foundation of Saint Maurice Monastery in Bél by Günther of Niederaltaich and King Stephen of Hungary in 1018 and follows up the *historia domus* up to its present refoundation and renewal.

CONTENTS

Studies

Marianne Sághy – Izsák Baán OSB: From Thebes to the Bakony: The Cult of Saint Maurice and his Companions in Europe (4 th –21 th Century)	175
Jean-Michel Carrié: Thebans in the West? Military History and Hagiography	197
David Woods: The Origin of the Legend of Maurice and the Theban Legion	229
Karla Pollmann: Poetry and Suffering: Metrical Paraphrases of Eucherius of Lyons' Passio Acaunensium Martyrum	241
Frederick S. Paxton: Liturgy and Healing in an Early Medieval Saint's Cult: The Mass in Honore Sancti Sigismundi for the Cure of Fevers	263
Karen Blough: The Lance of Saint Maurice as a Component of the Early Ottonian Campaign against Paganism	287
Edina Bozóky: The Legend of Saint Maurice' Lance according to Gottfried of Viterbo	311
Beat Näf: How Did Saint Maurice Become the Patron Saint of the Holy Roman Empire of the German Nation?	329
Gude Suckale-Redlefsen: The Cult of Saint Maurice, the Black Soldier in the Holy Roman Empire of the German Nation	339

Memory

Eucherius of Lyon: Passio Acaunensium Martyrum	353
--	-----

Book Reviews

Education and Culture in the Barbarian West: From the Sixth through the Eighth Century (Veronika Novák)	359
Muslim Expansion and Byzantine Collapse in North Africa (Márton Tóssér)	362
The Ideal Ruler in Medieval Bohemia (Laura Fábíán)	367

HU ISSN 0083-6265

Kiadja az MTA BTK Történettudományi Intézet
A kiadásért felel Fodor Pál igazgató
A szerzési, tördelési munkálatokat
az MTA BTK TTI tudományos információs témacsoportja végezte
Vezető: Kovács Éva
Tördelőszerkesztő: Zsigmondné Balázs Ildikó
Nyomdai munkák: Krónikás Bt., Biatorbágy

Ára: 600 Ft
Előfizetőknek: 500 Ft

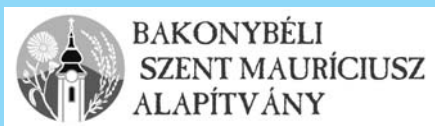

TERJESZTI A MAGYAR POSTA

Előfizethető személyesen a postahelyeken és a kézbesítőknél, vagy a Központi Hírlap Iroda zöldszámán: 06-80/444-444, e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu, faxon: 1-303-3440, vagy levélben a Magyar Posta Zrt. Központi Hírlap Iroda, Budapest 1008 címen.

Számonként megvásárolható az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézetében (1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4., telefon: 224-6700/4624, 4626 mellék), illetve a Penna Bölcsész Könyvesboltban (1053 Budapest, Magyar utca 40., telefon: 06 30/203-1769).

Lapszámunk támogatói:
Szent Mauríciusz Monostor
Bakonybéli Szent Mauríciusz Alapítvány

A Világtörténet 2018-as évfolyamának megjelenését a Magyar Tudományos Akadémia és a Nemzeti Kulturális Alap támogatja

nka
Nemzeti Kulturális Alap